

Олександра САВЧЕНКО,
доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу початкової освіти
Інституту педагогіки НАПН України

Метод проектів на уроках літературного читання

Впровадження терміну "метод проектів" у шкільній освіті має таку історію. Вважають, що у шкільний простір його ввели американські педагоги. У 1911 р. американське *Бюро виховання* узаконило термін *метод проектів*, а в 1919 р. Центральне шкільне відомство надрукувало соціальний листок "Проектний метод у справі освіти", визнавши його як метод навчання. (Див.: Єрмаков І. Г. Проектна діяльність. "Енциклопедія освіти" / Акад. пед. наук України; гол. ред. В. Г. Кремін. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 717).

В основу технології проектного навчання покладено прагматичні ідеї Джона Дьюї (1859–1952), відомого американського філософа і педагога, за яким метою навчання є формування особистості, що вміє пристосуватися до умов вільного підприємництва. Тому вчений надавав виняткового значення практичній самостійній роботі учнів, пробудженню допитливості, імпровізації, уяви. У роботі В.Х.Кілпатріка "Проектний метод навчання" (1921) було підкреслено, що програму навчання вчитель має розробляти разом із дітьми, щоб виконувати різні проекти з урахуванням потреб середовища. (За цим підходом навчання мало відбуватися наче низка дослідів, корисних справ дітей).

У 20–30-х роках ХХ ст. метод проектів почав активно застосовуватися в радянській школі. Він навіть уважався єдино правильним, а навчальні програми називалися комплексно-проектними. Така універсалізація методу значною мірою зумовила його неефективність і подальшу заборону у 30-х роках.

Активно розвивали в українській школі ідеї проектного навчання на початку ХХ ст. Софія Русова, Григорій Ващенко, Антон Макаренко та ін. Вони пов'язували метод проектів із розширенням можливостей для розвитку активності й самостійності дитячої особистості, підготовкою її до вільного життя та праці. У 90-х роках ХХ ст. метод проектів повернувся у шкільний простір, але у нових умовах функціонування школи він набув суттєвих змін.

Нагадаємо загальні вимоги до застосування методу проектів у сучасній початковій школі, спираючись на вивчення педагогічного досвіду і результати досліджень, проведених в останнє десятиліття

(І.Г.Єрмаков, Г.С.Сазоненко, О.В.Онопрієнко, В.П.Тищенко, А.Д.Цимбалару, Т.І.Чернецька, В.Л.Лапуренко та ін.).

Сутність проектного навчання полягає у моделюванні та здійсненні процесу розв'язання значущих для дітей цілей, проблемних задач і ситуацій, що вимагають пошуків, досліджень, співпраці між собою і дорослими. Застосування методу проектів ґрунтується на взаємозв'язку навчального, дослідницького, прогностичного та комунікативного складників навчального пізнання.

Стосовно початкової освіти ми користуємося терміном *навчальний проект*, який має такі основні ознаки: конкретну мету, точно визначену тривалість, склад виконавців та спрямованість на конкретний результат, який можна показати публічно.

Проектна діяльність школярів, за аналогією до навчальної, охоплює мотиваційний, змістовно-діяльнісний і контроль-оцінювальний складники. Незалежно від предметного змісту, участь дітей у проектній діяльності сприяє:

- збагаченню новими знаннями, інформацією, новими цінностями.
- розвитку умінь співпрацювати; визначати мету, планувати, розподіляти час, здійснювати самоконтроль і самооцінку;
- формуванню умінь працювати з різними видами інформації (збирання, аналіз, систематизація, узагальнення, збереження і спосіб використання);
- розвитку пізнавальних потреб, інтересів, дослідницької поведінки.

Навчальні проекти, які виконують молодші учні **на уроках літературного читання**, можуть бути монопредметними і міжпредметними, передбачати різні способи організації навчальної співпраці та різні форми презентації результату. (Див. схему).

В організації проектної діяльності вчителю необхідно здійснити:

- визначення разом з учнями особистісно значущої мети, проблеми, задачі, яка викликає в них зацікавленість, бажання досліджувати, дізнаватися про щось нове;
- чітко спланувати проектну діяльність у співпраці з учнями: мета, етапи роботи, зміст, результат, тривалість виконання, розподіл ролей учасників;

- передбачити різні способи навчальної взаємодії учнів на уроці та в позаурочний час (індивідуальна, парна, групова, колективна робота) з метою досягнення мети проекту;
- обговорення з дітьми різних форм презентації результату проекту і його оцінювання.

Схема

Застосовуючи метод проектів, організовуючи співпрацю учнів на уроках літературного читання, учитель може виступати у різних ролях: як координатор, консультант, учасник презентації проекту, член журі тощо. Разом з учнями він обговорює тему проекту, орієнтує дітей на пошуки джерел інформації, цікавиться ходом роботи, використовує різні способи заохочення, допомагає здійснити презентацію. Учні є активними розробниками, керівниками груп, виконавцями-дослідниками, учасниками презентації. Разом з учителем вони висловлюють свої оцінки щодо результатів проекту. В організації проектної діяльності вчителю необхідно подбати про певну готовність учнів. Зокрема, вони мають усвідомлювати важливість своєї сумлінності, активності й відповідальної участі у цій справі, мати певний досвід самостійної роботи – індивідуальної, у парі і в групі. З найпершого проекту вчителю слід брати до уваги, що успішність проектної роботи безпосередньо залежить від володіння учнями елементарними дослідницькими уміннями. До них належать:

- визначення мети діяльності (цілепокладання) і проблеми (задачі), які слід розв'язати;
- передбачення дій, які треба виконати, та їх послідовності;
- заохочувати виконавців проектів до самоконтролю, самооцінки, рефлексії.

Важливо також поступово ознайомлювати дітей з різними формами презентації проекту (індивіду-

альної, групової, колективної), розкривати можливість поєднання слова й образу в донесенні задуму.

У підручниках з літературного читання вміщено чимало завдань, які сприяють мотиваційній і процесуальній підготовці дітей до виконання проектів. Зокрема, починаючи з 2 класу, діти навчаються працювати з *пам'ятками-алгоритмами*, які визначають чітку послідовність дій, виконують завдання підручника, що передбачають різні способи навчальної взаємодії. Наприклад, уже у I розділі "**В рідній школі – рідне слово**" вміщено чимало завдань: *попрацюйте в парі, поміркуйте разом; читаємо разом; будь дослідником; поміркуйте, вислови свою думку*. Уперше тема проекту пропонується другокласникам у квітні, коли в них уже є певний досвід співпраці у групах. Це тема про конкретний і близький дітям об'єкт – "Моя улюблена іграшка". У його виконанні домінують діями є доступні дітям дії: вибір і опис іграшки, її всебічний розгляд; висловлювання оцінювальних суджень, інсценізації.

Наступний творчий проект для другокласників – колективне створення рукописного журналу (тема "**Я хочу сказати своє слово!**"). У цьому разі дітям пропонується у підручнику допомога: короткий опис цієї роботи у вигляді пам'ятки "*Як працювати над проектом?*" (с. 144). Особливу увагу тут необхідно звернути на обговорення плану роботи як у групах, так і колективної.

Навчаючи дітей визначати послідовність подій у творі, вчитель акцентує увагу на важливості плану дій для правильного відтворення тексту і послідовного, чіткого виконання будь-якої роботи, особливо – тривалої, якою є участь у виконанні проекту.

Досвід, набутий другокласниками, у третьому класі може стати основою для складання *пам'ятки учаснику проекту*, яку доцільно використати у процесі обговорення теми і процесу розроблення проекту.

- Чим ця тема мене зацікавила?
- Для чого (з якою метою) я працюватиму над проектом?
- Що я сам можу зробити? Коли?
- Що мені потрібно для роботи?
- Якого результату я очікую?
- Як би я хотів показати результат проекту?

Така пам'ятка є опорою для індивідуальних висловлювань учнів, послідовності мислительних дій, виявлення мотивації дітей, обговорення мети, завдань, способів виконання, очікуваного результату, має орієнтувати виконавців на успіх.

Пропонуємо орієнтовні рекомендації щодо роботи над проектами, теми яких подано у створених нами *підручниках з літературного читання для 2–4 класів*.

Організація роботи над проектами

Назва	Мета (вчитель—учні)	Джерела інформації	Форми презентації результату проекту
1	2	3	4
2 клас			
<p>Моя улюблена іграшка. <i>Тип</i> – міжпредметний.</p> <p><i>Задача:</i> Що нового можна дізнатися про свою улюблену іграшку? <i>Тривалість</i> – тиждень. <i>Результат</i> (на вибір учня): художня листівка, опис іграшки; інсценізація, гра</p>	<p><i>Вчитель</i> – більше дізнатися про внутрішній світ дитини; її родину; формувати вміння визначати мету і послідовність роботи; розвивати вміння всебічного розгляду об'єктів, зв'язного мовлення; збирання і аналізу інформації. <i>Учні</i> – розкрити особливості своєї іграшки; передати своє ставлення</p>	<p><i>Підручник:</i> "Державний музей іграшки" (текст. Ілюстрації на с.126–128). Розповіді рідних про іграшки, якими вони гралися в дитинстві; про іграшки, якими захоплювався виконавець проекту. Пошук у бібліотеці відповідей: які бувають іграшки; як їх виготовляють. Складання розповіді про свою іграшку (яка на вигляд, з чого зроблена, де, як з нею можна гратися та ін.)</p>	<p>Індивідуальний – продукт: розповіді дітей про іграшку та інсценізації. Виставка учнівських творів (описів, малюнків). Визначення найкращого виступу, найкращого малюнка. Рефлексивні судження дітей про свою іграшку через ігровий прийом "Мікрофон"; "Мої відкриття"</p>
<p>Поетичний букет. <i>Тип</i> – монопредметний. <i>Задача:</i> Зібрати різнокольоровий букет поезій (одного або різних авторів). <i>Тривалість</i> – 1,5 тижня. <i>Результат:</i> книжка-розкладка "Поетичний букет", листівка з поезією про квітку</p>	<p><i>Вчитель</i> – розвивати в учнів проектні уміння, естетичні почуття, образне мовлення, рефлексію, збагачувати знання про особистість поетів; формувати читацький досвід. <i>Учні</i> – виявити своє ставлення до теми проекту; розширити свої знання про поетичні образи квітів та авторів поезій</p>	<p><i>Підручник:</i> За Ю.Смоличем "Квіти – землі окраса", репродукція картини К.Білокур "Польові квіти під тинном", навчальний посібник "Я люблю читати": Л.Костенко "Сонце сипле квіти", М.Познанська "Пролісок", Г.Черінь "Українські квіти", З.Мензатюк "Дощиковий цвіт", О.Кириченко "Український віночок", навчальний посібник "Моя домашня читальня": Д.Павличко "Квітка", Є.Шим "Як розпускається мак", В.Скомаровський "Проліски", М.Сингаївський "Ромашкове сонце". Індивідуальні та групові пошуки поезій у домашній і шкільній бібліотеках. Емблема-символ проекту</p>	<p>Індивідуально-групові презентації добірок поезій: "Поетичний букет" – за добіркою поезії про квіти одного автора; "Поетичний букет" за поезіями різних авторів. Діти об'єднуються у групи для презентації за своїм вибором. Інсценізація за віршем Г.Черінь "Українські квіти". Книжечка-розкладка "Мої улюблені квіти у поезії"</p>
<p>Я хочу сказати своє слово! <i>Тип</i> – монопредметний. <i>Задача:</i> Як можна порізно сказати своє слово? <i>Тривалість</i> – 1,5 тижня. <i>Результат:</i> Індивідуально-колективний продукт: журнал літературної творчості класу</p>	<p><i>Вчитель</i> – розвивати уяву, образне мислення і мовлення учнів; мотивувати до творчості, виявлення свого "я" різними способами. <i>Учні</i> – прагнуть розкрити своє ставлення до світу людей, природи, речей через літературні творчі продукти різними способами</p>	<p><i>Підручник:</i> розділ "Я хочу сказати своє слово!" Вказівки "Як працювати над проектом" (с.143–144); поради "Вчися складати казку". Навчальний посібник "Я люблю читати", розділ "Стежиною творчості". Власні казки, розповіді, вірші, загадки; малюнки, аплікації, вишивки за темою прочитаних творів, спостережень, вражень тощо</p>	<p>Індивідуально-колективний продукт: саморобний журнал творчості класу; "Я, ти, ми... сказали своє слово"</p>
3 клас			
<p>Дружба з книгами – це свято. <i>Задача:</i> Чому книжку порівнюють з другом? Чи є у мене такий друг? <i>Тип</i> – монопредметний. <i>Тривалість</i> – 2 тижні. <i>Результат:</i> журнал творчих робіт учнів класу або усний журнал</p>	<p><i>Вчитель</i> – розширювати читацький простір дітей, узагальнити їхні знання про види книг (як виникла перша книга; потреби людей і різні види книг; їх структура); виховувати культуру читання; інтерес до самостійного читання; удосконалювати дослідницькі уміння.</p>	<p><i>Підручник:</i> розділ "Похвала книгам", ілюстрації до теми; посібник "Я люблю читати": В.Лучук "Книголюбка", О.Сенатович "Тиждень книжки у нашому місті"; посібник "Моя домашня читальня", розділ "Мова і книга – найкращі винаходи людства"; сайт національної бібліотеки України для дітей (екскурс в історію книги для учнів початкових класів); CHL.kiev.ua.</p>	<p>Індивідуально-груповий продукт. Презентація по групах (кожна група має свій девіз) усного журналу "Книга – це віконце у світ" (розділи у журналі – за кількістю груп виконавців). Індивідуальні розповіді учнів "Моя улюблена книжка", "Мій герой".</p>

1	2	3	4
	<i>Учні</i> – скласти план роботи над проектом; визначити свої уподобання щодо вибору книжок; розповісти про книжку, яку хочеш прочитати ще раз	Книги шкільної та родинної бібліотек. Інтерв'ю з бібліотекарем. Розповіді батьків	Підсумок презентації: інтеракція "Мікрофон"; продовжить думку: "Моя цікава книжка – це..."
Таємниці театру. <i>Задача:</i> Чим глядачів захоплює театр? <i>Тип</i> – монопредметний. <i>Тривалість</i> – 1,5 тижня. <i>Результат:</i> вистава "Зустріч літературних героїв", виготовлення квитка до театру	<i>Вчитель</i> – розширити знання учнів про театр як культурний заклад; про поведінку на виставах; збагатити естетичні почуття, мовлення "театральними словами"; викликати інтерес до драматизації. <i>Учні</i> – дізналися більше про театральні вистави і літературних героїв; проявити себе як актори	<i>Підручник</i> (с. 90–91): Н.Забіла "У дитячому театрі". Фотоілюстрації. Робота: ляльковий театр у класі, шкільний театр; міські театри. Музей театру в Києві. Дитяча енциклопедія "Відкриття та винаходи"; А.Мовчун "Шкільний театр". П'єси-казки (К. : Початкова школа): театральна абетка; І.Гудзик "Старовинний театр". ("Почитаймо, пограймося". К. : Освіта, 1996)	Коллективно-груповий продукт. Діти заходять до класу за театральними квитками. Лідер групи пояснює, чому саме такий квиток вони зробили. Вибір найбільш цікавого квитка (приклад з досвіду): Квиток Ряд – Щасливий Місце – Веселе Ціна – Гучні оплески. Конкурс: "Кращий знавець театральної абетки". Вистава: діти у групах розігрують епізоди з прочитаних творів. Глядачі визначають, з якого це твору, оплесками нагороджують найкращих виконавців
На шляху до Тараса Шевченка. <i>Задача:</i> Створити усний журнал: "Краса української природи у поезії і живопису Тараса Шевченка". <i>Тип</i> – міжпредметний (літературне читання, образотворче мистецтво). <i>Тривалість</i> – 2 тижні. <i>Результат:</i> малюнки до поезій Т.Шевченка; усний журнал "На шляху до Тараса Шевченка"	<i>Вчитель</i> – розширювати читацький кругозір; збагачувати культурний досвід; зміцнювати інтерес до читання творів Тараса Шевченка, його життя; розвивати уміння працювати з інформацією, представляти результати своєї праці. <i>Учні</i> – дізнатися нове про Тараса Шевченка як поета і художника; виявити свої творчі здібності	Розділ <i>підручника</i> "Тарас Шевченко: сторінки життя і творчості". Посібник "Я люблю читати" (с. 85–87) на звороті – ілюстрації поета до своїх поезій, ілюстрації художників і дитячі малюнки до його поезій ("Дитячий Кобзар", "За сонцем хмаронька пливе", "Волинський кобзарик та ін.)	Індивідуально-груповий продукт. Виставка-презентація малюнків дітей до поезій Т.Шевченка. Кожна група показує і розповідає про поета за сторінками журналу (можлива комп'ютерна презентація). Оцінювальні судження вчителя, дітей про результати проекту
4 клас			
Дерева – очевидні історичних подій у творах письменників і художників. <i>Задача:</i> "Про що можуть розповісти знамениті дерева?" <i>Тип</i> – міжпредметний. <i>Тривалість</i> – 2 тижні. <i>Результат:</i> Усний журнал	<i>Вчитель</i> – викликати інтерес до історичних оповідань, спогадів про знамениті дерева (в Україні і в рідному краї); розвивати уміння працювати над проектом, всебічно описувати об'єкт, порівнювати його у різних джерелах інформації. <i>Учні</i> – дізнаються нове про знамениті дерева, різнобічно вивчають об'єкт,	<i>Підручник:</i> розділ "Сторінками історії України". І.Гнатюк "Козацький дуб". Репродукція картини "Липа" М.Тимченко; фотоілюстрації: козацький дуб у Холодному Яру; козацький дуб на острові Хортиця; біла акація у Переславі. Козак-садівник Лазар Глоба (Є.Білоусов, Славенні імена України". К.: Просвіта, 2003). Інтерв'ю з учителями історії, природознавства, літератури.	Презентація здобутого матеріалу за сторінками усного журналу "Таємниці знаменитих дерев". Індивідуальні та групові презентації творчого продукту: історичні дані у літературних творах, спогадах, картинах, малюнках тощо. Оцінювальні судження дітей і вчителя про результат проекту

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ

1	2	3	4
	упорядковують здобутий матеріал	Знамениті парки, заповідники, пов'язані з історичними подіями, життям видатних особистостей рідного краю	
"Мандрівка дорогами Тараса Шевченка". <i>Задача:</i> скласти дорожню карту мандрів поета. <i>Тип</i> – міжпредметний (літературне читання, образотворче мистецтво). <i>Тривалість</i> – 2 тижні. <i>Результат:</i> Дорожня карта "Місця, якими мандрував поет" – уявна мандрівка цими місцями	<i>Вчитель</i> – розширити, поглибити, упорядкувати знання дітей про поета, його долю і творчість; викликати пізнавальний інтерес до самостійного читання творів; ознайомлення з Шевченком як художником. Розвивати естетичні почуття, дослідницькі уміння. <i>Учні</i> – скласти дорожню карту, здійснити уявну мандрівку, щоб більше дізнатись про життя Тараса Шевченка як поета і художника	<i>Підручник:</i> за розділом "Видатні українські письменники". Тема: Тарас Шевченко. Твори Т.Шевченка і про нього: О.Іваненко "Тарасові шляхи", Д.Чуб "Живий Шевченко", Т.Щербаченко "Український лицар" та ін. Матеріал краєзнавства "Ім'я поета у ріднім краї". Поетія Тараса Шевченка у творах художників; у дитячих малюнках	Індивідуальні, групові, колективні продукти за результатами проекту: виставка матеріалів, з якими працювали діти. Дорожня карта: "Місця, якими мандрував поет"; Учні-дослідники на зупинках розповідають про свої знахідки; відбувається читання поезій, розгляд репродукцій картин поета. Комп'ютерна презентація альбома (книжки) "Ім'я поета в ріднім краї". Оцінювання колективного результату проекту. Рефлексивні судження учнів: <i>Моя знахідка у проекті. Яка зупинка для мене найцікавіша</i>
Леся Українка – поетична квітка України.* <i>Тривалість</i> – 1,5 тижня. <i>Задача:</i> Чому Леся Українка – поетична квітка України. <i>Тип</i> – монопредметний	<i>Вчитель</i> – зацікавити учнів проектом; розширити, поглибити, упорядкувати знання дітей про життя і творчість поетеси; розвивати мовлення, естетичні почуття; уміння працювати в групі; декламувати й інсценізувати. <i>Учні</i> – дізнатися нове про поетесу; навчитись інсценізувати прочитане; працювати в групах, об'єднати в альбомі або книжці результати групової роботи	<i>Підручник:</i> зміст розділу "Видатні письменники України", тема: "Леся Українка". М.Олійник "Леся". Твори поетеси у посібнику "Я люблю читати". Віртуальна екскурсія до музею у с. Колодажному на Волині; музею Л. Українки у Києві. Місця, пов'язані з іменем поетеси у рідному краї	Інсценізація віршів; виставка ілюстрацій за темою проекту; презентація результатів досягнутої роботи в групах за сторінками створеної книжки; інсценізація поезій поетеси. Оцінювання результатів – загальний результат та індивідуальні досягнення

* Тему проекту запропоновано вчителем-методистом ЗНЗ № 40 м. Миколаєва В.Л.Лапуренко.

В оцінюванні результатів проектної діяльності молодших учнів є різні підходи. Критерії, форма, спосіб оцінювання залежать від теми, тривалості проекту, його зв'язку з програмовим матеріалом, складності роботи, яскравості, переконливості презентації.

Важливо, щоб ще на початку роботи над проектом учитель разом з дітьми визначили, як оцінюватиметься проект, за якими критеріями (вимогами). Це сприятиме цілеспрямованості та відповідальності виконавців проекту. Тому у процесі роботи і під час оцінювання завершеного продукту учні мають висловлювати свої судження, вмотивовано звертаючись до вже відомих їм орієнтирів. (*Що ми одержали? Де це можна застосувати? Кому це можна показати? Чого я навчився? Що було цікавим?*)

Що, на мою думку, можна було зробити по-іншому?). Тематика проектів на уроках з літературного читання може бути досить різноманітною: ознайомлення з творчістю поета, письменника, твори якого викликали особливий інтерес дітей, з пам'ятними місцями, які пов'язані з літературою рідного краю, зі створення вистав за прочитаними творами; журналів, книг-саморобок, дослідження походження значущих для українців символів, відображення знаменитого літературного героя у різних видах мистецтва і т. ін.

Цікавими для дітей можуть бути теми: "Казка стукає у двері" (за творами Юрія Ярмаши); "Земля – це книга, в якій історія твого народу" (за творами Алли Коваль і Дмитра Білоуса); "Пригоди славновісної книги" (наприклад, Сельма Лагерльоф

"Чудесна мандрівка Нільса Гольгерсона з дикими гусьми"; Всеволод Нестайко і його славнозвісні "Тореодори з Васюківки"); "Цікаві пригоди братів наших менших у творах Миколи Трублаїні"; "Про винаходи і винахідників", "Сторінками журналу для Чомучок" та ін.

Зауважимо, що проектна робота не повинна переобтяжувати дітей. У 2 класі доцільно виконувати короткочасні проекти 1–1,5 тижні, у 3–4 класах – середньої тривалості (до 2 тижнів).

Досвід переконує, що використання методу проектів на уроках літературного читання є важливим ресурсом загальнонавчального і літературного розвитку учнів. Ефективність цього методу визначається цікавістю і значущістю тематики, підготовкою дітей до проектної діяльності. Зокрема, слід навчати учнів визначати мету своєї роботи, самостійно працювати з джерелами, співпрацювати у групі, оволодівати вміннями оцінювання презентації результатів проекту та оцінюванням якості своєї роботи. ☞